

Kenneth Thompson

Moralna panika

Clio, Beograd, 2003., 186 str.

Kenneth Thompson je profesor emeritus sociologije na britanskom Otvorenom sveučilištu, a gostujući je profesor i na sveučilištu Yale. Bavi se sociologijom kulture, medija i identiteta, etniciteta te francuskom socijalnom teorijom. Utoliko je očekivano da ga je zaintrigirala tema koja povezuje područja njegova interesa, prije svega kulturu i medije. Knjiga *Moralna panika* uz osam poglavlja, sadrži uvod, zaključak te pogovor politologinje Jelene Đorđević.

U prvom poglavlju *Zašto panika – aktuelnost pojma moralna panika*, autor se bavi značenjem pojma moralne panike prikazom rada Stanleyja Cohena i Stuarta Halla. Cohen analizira moralnu paniku u reakcijama medija na sukob modsa i rokera tijekom 1960-ih godina u Velikoj Britaniji te nalazi da se moralna panika sastoji od pet etapa, odnosno elemenata. Prvo se nešto ili netko definira kao prijetnja (“narodni demon”) općeprihvaćenim vrijednostima, zatim je prijetnja u medijima prikazana u prepoznatljivoj formi, onda dolazi do nagloga rasta zabrinutosti javnosti, zatim do reakcije vlasti, pa se panika povlači i nestaje ili pak pokreće društvene promjene. Kriteriji po kojima zaključujemo da je prisutna moralna panika obuhvaćaju visok stupanj zabrinutosti zbog ponašanja određene grupe, povećan stupanj neprijateljstva prema onima koje se smatra prijetnjom, kao i nestalnost moralne panike u smislu njene kratkotrajnosti te nesrazmjernost između stvarne i medijski posredovane opasnosti, pri čemu se opasnosti ili prijetnje predstavljaju značajnijima nego što ustvari jesu. Američki su sociolozi fenomen moralne panike prikazivali kroz prizmu socijalne psihologije objašnjavajući ga jednim od načina kolektivnog ponašanja ili su ga, pak, analizirali tako što su razotkrivali interesna stajališta raznih društvenih grupa i pokreta. S druge strane, sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća britanske studije objašnjavale su moralnu paniku krizom kapitalizma i rastom autoritarizma, pri čemu autor naglašava doprinos Halla i Centra za suvremene kulturalne studije u Birminghamu. No, Thompson zauzima poziciju kontekstualnog konstrukcionizma što podrazumijeva istraživanje vjerodostojnosti zahtjeva, odnosno utemeljenost problema kao i proces stvaranja i predstavljanja problema u javnoj sferi. Također, predstavljanjem različitih slučajeva moralnih panika, opisuje brojne teorije, no naglašava upravo ulogu masovnih medija u izgradnji anksioznosti u društvu rizika. Nadalje, ocjenjuje da je upravo taj element masovnih medija najmanje razvijen u literaturi o moralnoj panici. Autor se koncentriira na proučavanje novinskih tabloida u Velikoj Britaniji smatrajući da su oni iz nekoliko razloga zanimljiv slučaj za istraživanje moralne panike. Prije svega, od

Copyright © 2008 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research in Zagreb
Sva prava pridržana – All rights reserved

sedamdesetih godina 20. stoljeća britansko društvo prošlo je kroz cijeli niz moralnih panika. Cijelo društvo je "sudjelovalo" u panikama baš zbog karakteristično usko povezanih medija, odnosno jakih nacionalnih novina pod upravom Londona, što nije slučaj, primjerice, u francuskom ili američkom društvu gdje je tisak više regionalan ili lokalan nego nacionalan.

Drugim poglavljem *Klasična moralna panika – modsi i rokeri*, Thompson predstavlja sociološku analizu već spomenutoga Cohena o moralnoj panici koja je izbila u Velikoj Britaniji šezdesetih godina 20. stoljeća zbog sukoba mladih modsa i rockera. Cohen je analizirao ulogu medija, predstavnika društvene kontrole i moralnih aktivista te samog društvenog konteksta koji, u svojoj interakciji, uspostavljaju "spiralu značenja" i rezultiraju moralnom panikom. Kada je došlo do prvoga incidenta između ovih dviju grupa mladih, mediji su "popisivali" incident kroz preuveličavanje, predviđanje i simbolizaciju. Tako su preuveličali ozbiljnost događaja u vidu broja sudionika, nasilnika, posljedica i vrsta nastale štete, istovremeno senzacionalistički i melodramatično prikazujući cijeli incident te predviđajući ponavljanje ovakvih sukoba, ali širih razmjera i s još gorim posljedicama. Također, publicitet je do tada vrijednosno neutralne ključne simbole (karakteristični stilovi oblačenja, životni stilovi i načini zabave) ovih dviju grupa pretvorio u simbole delikventnog odnosno devijantnog statusa. U tom smislu mediji stvaraju interpretativni okvir događaja, pritom vodeći računa da događaji za medijske izvještaje budu u skladu s prethodnim predodžbama, odnosno da potvrđuju prethodne ideje o samom događaju. Sva daljnja loša ponašanja mladih percipirana su kroz isti simbolički kontekst i kao dio istoga fenomena modsa i rockera. Time se povećavala nervoza javnosti koja je vršila pritisak na policiju, sudstvo te zakonodavnu vlast koji su potom restriktivno djelovali na devijantna ponašanja modsa i rockera. Kako Cohen navodi, u poslijeratnoj Britaniji ove dvije grupe mladih su sa svojom većom potrošačkom moći, izrugivanjem radu, nasilništvom, dokoličarenjem i upotrebom droge dotakle osjetljive i ambivalentne osjećaje Britanaca prema tadašnjim društvenim promjenama koje su nosile nesigurnost i anomiju.

U trećem poglavlju *Moralna panika u vezi sa mladima*, Thompson predstavlja radove niza autora koji se bave subkulturama mladih, prije svega istraživača Centra za suvremene kulturalne studije u Birminghamu, koji su se bavili dekodiranjem omladinskih subkultura, proučavanjem problema mladih te njihovim utjecajem na pojavu moralne panike. Istraživači smatraju da je moralna panika izazvana subkulturama mladih zapravo vrsta simboličkoga gerilskog rata protiv dominantne kulture kojim se nastoji izazvati reakcija drugih. U tom gerilskom ratu masovni mediji predstavljaju vrijednosti dominantne kulture, a devijantne subkulture prijetnju postojećem moralnom i društvenom poretku. Upotrebom senzacionalizma masovni mediji potiču moralnu paniku kojom se mobilizira javnost protiv prijetnji društveno prihvaćenim vrijednostima. Njihov glavni doprinos bio je u "imaginativnom tumačenju ili dekodiranju ovih potkultura, i u pokušaju da se one interpretiraju kao simbolička razrešenja tenzija proizašlih iz samog strukturnog razvoja društva" (str. 60). Thompson se bavi i analizom kulture noćnih klubova, posebice *rave partya*. Naime, premda je rave bio masovan među mladima, nije karakteristi-

čan za radničku klasu, a i etnički i rodno je mješovit. Također, radi se o difuznoj, neorganiziranoj i nevidljivoj kulturi koju, prema autoru, nije uputno opisivati kao još jednu od omladinskih subkultura.

Četvrto poglavlje *Moralna panika zbog uličnih pljački*, daje prikaz knjige Stuarta Halla i suradnika iz Centra za suvremene kulturalne studije u Birminghamu *Kontrola krize: ulične pljačke, država i red i mir* (1978.). Na primjeru izvještavanja o uličnim pljačkama u Velikoj Britaniji autori su započeli analizu društvene produkcije vijesti iza koje stoji profesionalna ideologija o karakteristikama “dobrih vijesti” pomoću kojih započinje proces identifikacije (imenovanja, definiranja, povezivanja s drugim do tada poznatim događajima) te kontekstualizacije vijesti (smještanje u publici poznati kontekst). Vijesti uglavnom koriste definicije moćnika i upravo taj strukturirani odnos medija i “povjerljivih izvora”, odnosno institucionalnih davatelja informacija i definicija, osigurava reprodukciju dominantnih ideja ili ideologija. Osim spomenutog, u središte analize postavljaju se i laičke ideologije te društveni strahovi koji potpomažu stvaranje “narodnih demona”, a koji su trebali razriješiti društvenu anksioznost uslijed društvenih promjena. Najmanje koristi od tih promjena imali su dijelovi radničke i niže srednje klase tadašnje Britanije. Omladina, koja je tradicionalne vrijednosti rada, skromnosti, obitelji i časti radničke klase ismijavala, postajala je prijetnja za postojeći sustav. Istovremeno, dolazi do raspada neformalne kontrole mladih u vidu obiteljsko-susjedskih mreža, te oni postaju slobodniji u načinu ponašanja.

Moralna panika u vezi sa seksom i sidom, peto je poglavlje u kojem se autor bavi metodama predstavljanja i procesom određivanja diskursa kojega mediji koriste u cilju konstruiranja stava prema događajima koji potenciraju osjećaj straha i vjerojatno moralne panike vezane za seksualnost. Bolestima, a poglavito AIDS-u u 1980-ima, daje se moralistički značaj te se bolesnik stigmatizira. U tom procesu sve veći značaj imali su mediji koji su, kako autor navodi Cohena, konstruirali “pseudodogađaje” u kojima su glasine zamjenjivale vijesti i služile kao pomoćna improvizacija u traženju smislenog tumačenja događaja. Iako mediji svakako mogu potencirati moralnu paniku, Simon Watney tvrdi da moralna panika nije dovoljno obuhvatan pojam za društveni cilj ideološke kontrole seksualnosti i načina njene prezentacije. Watney smješta paniku zbog AIDS-a u širi okvir, odnosno u “ideološku borbu oko načina medijskog predstavljanja određenih grupa kao opasnosti za koheziju i jedinstvo ‘opšte javnosti’” (str. 88), pri čemu mediji nastoje opću javnost stvoriti vrijednosno unisonom. Opću javnost ili publiku u ovom slučaju čine obiteljske jedinice, bijele i heteroseksualne. Homoseksualci, koji su u medijima implicite i eksplicite vezani uz pojavu AIDS-a, predstavljeni su kao prijetnja za obitelj i zdravlje društva. Pripisivanje moralnog značenja AIDS-u i homoseksualnoj orijentaciji spaja ih s ideološkim motivima i diskursima onih političkih elita u Britaniji koje su se tih godina borile za vlast. Ipak, kako zaključuje autor, moralna panika vezana uz tu bolest može biti periodična no diskurs prema seksualnosti u društvu je dugotrajan i rigidan.

Šesto poglavlje nosi naziv *Porodica, djeca i nasilje*. Moralne panike zbog propadanja obitelji i obiteljskih vrijednosti su relativno prisutne. Posljedice moderniza-

cije obitelji, po mišljenju britanskih desničara, vode u njen slom, koji je uzrokom višestrukih nepravilnosti, poglavito nasilja u društvu. Raspadom obitelji stvaraju se "socijalne manjine", pri čemu se misli na samohrane majke s izvanbračnom djecom koje žive od socijalne pomoći. Naime, britanski desničari devedesetih smatrali su da je porast kriminala uzrokovan izvanbračnom djecom. Ta djeca odrastaju na socijalnoj pomoći, bez primjerenog modela odgovornog oca te time ne prihvaćaju uobičajene vrijednosti, ne žele raditi i prepuštaju se kriminalu. Uzrok kriminalu u društvu, mediji su nalazili u pripadnicima "socijalnih manjina" koji ruše prirodni moralni poredak zasnovan na heteroseksualnoj obitelji. Uz neudane majke i primanje socijalne pomoći, videofilmovi nasilnih sadržaja, također, su dokaz moralnog propadanja društva. Mediji su, poglavito britanski tabloidi, uglavnom zbog profita, usvojili populističko vođenje moralnih kampanja, sa senzacionalističkim naslovima i člancima u kojima su se kolumnisti natjecali u pisanju što kontroverznijih, gnjevnijih, ali i uopćenih tekstova.

Žensko nasilje i djevojačke bande je sedmo poglavlje koje se bavi razdobljem devedesetih godina prošloga stoljeća kada je došlo do porasta nasilja i stvaranja bandi u populaciji djevojaka. Pojava ženskih bandi u medijima je popraćena s velikim zanimanjem, dijelom i zbog dominantnih rodnih stereotipa u kojima žene nisu glavne nositeljice nasilništva. No, autor smatra da nasilje ovisi o mnogobrojnim složenim faktorima, prvenstveno o kombinaciji socijalne okoline i psihosocijalnih faktora. Ne podržava teze koje su iznošene u tadašnjim medijima o presudnom utjecaju televizijskih serija (poput *Charlijevih anđela*, *Nikite* i sl.) koje daju sliku jakih, nasilnih i odlučnih mladih žena ili, pak, utjecaja feminističkih ideja na pojavu djevojačkoga nasilja. Diskurs koji postoji u medijskoj prezentaciji, žene dijeli na brižne majke, senzualne žene i anđele ili, pak, na zle i lude. S druge strane, filmovi ili serije koje ne prikazuju žene stereotipno (primjerice, *Thelma i Louise*) možda ne potiču žene na nasilno ponašanje, zaključuje Thompson, ali će stvoriti pomutnju u diskursu da je takvo ponašanje devijantno, što može dovesti do snažne kritike i moralne panike.

U osmom poglavlju *Moralna panika zbog seksa na ekranu*, autor se bavi ulogom grupa za pritisak i moralnih aktivista u odnosu na moralne panike koje izbijaju radi prikazivanja seksualnih sadržaja na televizijskim programima. Također, ispituje načine na koji mediji konstruiraju diskurs moralne panike premda je, u ovom slučaju, teško provjeriti njezinu rasprostranjenost. Autor ovdje predstavlja nalaze Goodea i Ben-Yehude koji zauzimaju sociopsihološko gledište, te tumače moralnu paniku pojmovima kolektivnog ponašanja i društvenih pokreta. Moralna panika se, prema navedenim autorima, javlja kada se preklape četiri fenomena: devijantnost (objašnjava moralni aspekt panike), društveni problemi (objašnjava zabrinutost javnosti bez obzira na objektivno stanje), kolektivno ponašanje (objašnjava nestalnost moralnih panika, pojave se iznenada i na isti način nestanu) i društveni pokreti (obuhvaća pitanja organizacije i mobilizacije određenih dijelova društva radi razrješenja ili promjene društvenih okolnosti). Primjer za to je Nacionalno udruženje gledatelja i slušatelja, osnovano 1965. u Velikoj Britaniji na čelu s Mary Whitehouse, čiji je cilj bio suzbiti sve rizike (prvenstveno prikazivanje seksualnih

sadržaja na televiziji) za moral obitelji i kršćanske vrijednosti. Čak su išli toliko daleko da su proglašavali te protukršćanske devijantne utjecaje zavjerom komunizma (ateističkog društva) protiv kapitalističkog društva u cjelini. Ovi križarski moralisti, kako ih autor naziva, optužuju televiziju kao granicu javne i privatne sfere koja te devijantne slike emitira u “svetište doma” (str. 146) i time kvvari žrtve, odnosno djecu i roditelje, nesvjesne te opasnosti. Izjave spomenute predstavnice Nacionalnog udruženja ciljale su na strahove od “anarhije”, “geta”, “opasnosti za decu i porodicu”, (str. 154). Uspostavljanjem diskurzivne formacije, svako novo otkriće opasnosti u suvremenom svijetu može se kodirati na takav način da dovede do stvaranja moralne panike. Prije svega, autor u taj proces smješta medije koji su udruženi s interesnim grupama odnosno predvodnicima moralnih kampanja.

U zaključku autor daje koncizan pregled pojma moralne panike unutar sociologije, zatim važnost utjecaja ideoloških diskursa, kao i senzacionalizam masmedija te socioekonomskih, tehnoloških i političkih promjena unutar modernog društva koje osiguravaju bujanje moralnih panika. Moralne panike predstavljaju simptomatične društvene činjenice jer su često “simptom tenzija i sukoba oko promena u kulturnoj i moralnoj regulaciji” (str. 158) i upravo zato zaslužuju biti priznate kao ključni sociološki pojam, smatra Thompson.

Kenneth Thompson je izvrsno predočio nastanke moralne panike na primjerima koji su uzdrmali Veliku Britaniju u prošlom stoljeću, kao i analize mnogih sociologa koji su se tim događajima bavili. Iako knjiga sadrži primjere iz Velike Britanije, valja istaknuti da je vrijedna čitanja jer prikazuje obrasce u skladu s kojima se i hrvatski mediji ponašaju kada je riječ o procesu nastajanja moralne panike. Možemo reći da je autor vrlo uspješno ispunio ciljeve koje je postavio pred knjigu: prikazati postojeće pristupe u proučavanju moralne panike, pojam moralne panike povezati s pojmovima rizika, diskursa i ideologije te istražiti širi značaj rasta moralne panike posredstvom masovnih medija. Postoji još jedan razlog čitanja ove vrijedne knjige. Naime, iako se neki hrvatski sociolozi srednje generacije bave moralnom panikom pri proučavanju nekih subkulturnih fenomena, ponajprije vezanih uz mlade, spomenuti pojam u našoj sociologiji uglavnom je zanemaren.

Anja Gvozdanović
Zagreb